

JACEK NAPIERAŁA

OGÓLNE WARUNKI UMÓW O ŚWIADCZENIE USŁUG MAGAZYNOWYCH MIĘDZY JEDNOSTKAMI GOSPODARKI USPOŁECZNIONEJ

Oddalenie w czasie i przestrzeni produkcji od spożycia stwarza konieczność gromadzenia zapasów zarówno w sferze produkcji, jak i w sferze obrotu towarowego. Magazynowanie zapasów może jednak przybierać różne formy organizacyjnoprawne. Jedną z nich (obok np. najmu powierzchni magazynowej czy eksploatacji magazynów własnych i wspólnych) jest powierzanie towaru wyodrębnionym prawnie, wyspecjalizowanym, upoważnionym do prowadzenia tego rodzaju działalności gospodarczej, jednostkom gospodarczym. Znaczenie tej formy usług stale wzrasta. Składowanie towarów przez wyspecjalizowane jednostki przynosi bowiem wymierne korzyści gospodarce wiążące się przede wszystkim z efektywnym wykorzystaniem powierzchni magazynowej. Koncentracja usług magazynowych stwarza również możliwość zaspokojenia określonych potrzeb przy mniejszej (globalnie) ilości zapasów towarowych. Sprzyja ona także usprawnieniu zaopatrzenia zwiększając tak zwaną dyspozycyjność towarów oraz łagodząc tendencje do gromadzenia nadmiernych zapasów materiałowych i półfabrykatów. Wymierne są również korzyści związane z obniżką kosztów składowania.

Jedną z przyczyn utrudniających rozwój tej formy usług była niejednolita i niejasna regulacja prawna determinująca treść stosunku zobowiązaniowego pomiędzy przedsiębiorstwem magazynowym a składającym towary. Przeszkodę tę miały usunąć obowiązujące od dnia 1 września 1980 r. ogólne warunki umów o świadczenie usług magazynowych między jednostkami gospodarki uspołecznionej¹, stanowiące przedmiot rozważań zawartych w niniejszym opracowaniu.

¹ Wprowadzane zarządzeniem ministra Gospodarki Materiałowej z 22 kwietnia 1980 (MP nr 13, poz. 60) wydanego na podstawie art. 384 § 1 k.c. i § 1 ust. 1 pkt 12 uchwały nr 193 Rady Ministrów z 3 sierpnia 1973 r. w sprawie upoważnienia naczelných organów administracji państwowej do ustalania ogólnych warunków i wzorów umów (MP 1973 r. nr 36, poz. 219 i z 1978 r., poz. 114). Dalej będę używał skrótu: o.w.u.m. W artykule wykorzystuję wnioski zawarte w pracy J. Napierała, *Umowa składu*, Poznań 1981.

I. ZASIĘG OBOWIĄZYWANIA O.W.U.M

Stosując przepisy o.w.u.m., w pierwszej kolejności należy ustalić jaki jest stosunek tych przepisów do innych aktów normatywnych, a w szczególności do innych, funkcjonujących aktualnie w praktyce, wzorców umownych. Alby ten problem rozstrzygnąć należy zająć stanowisko w trzech kwestiach.

Po pierwsze, czy przepisy omawianych ogólnych warunków należy stosować przed dyspozytywnymi przepisami kodeksu cywilnego. Jest to wycinek szerszego pytania, a mianowicie: czy na podstawie upoważnienia art. 384 k.c. naczelny organ administracji państwowej może dokonywać zmian przepisów względnie obowiązujących? Negatywnej odpowiedzi na postawione pytanie udziela E. Łętowska broniąc poglądu, że odstępstwo od dyspozytywnych przepisów k.c. jest „odstępstwem od przepisów kodeksu”, o którym mowa w art. 2 k.c. ponieważ „zarówno przepisy *ius cogens*, jak i dyspozytywne mają identyczną moc obowiązującą”². Akceptując powyższe stanowisko należałoby na przykład uznać, że klauzula § 16 ust. 2 o.w.u.m., zgodnie z którą „jeżeli szkoda poniesiona przez wierzyciela jest większa od kary umownej [...] wierzyciel może żądać odszkodowania na zasadach ogólnych”, nie będzie automatycznie regulowała treści stosunku zobowiązaniowego. Przepis ten stoi bowiem w sprzeczności z art. 484 § 1 zd. 2, który pozwala na żądanie odszkodowania przenoszącego wysokość kary tylko wówczas, jeżeli strony tak postanowiły. Do odmiennego natomiast wniosku prowadzi przyjęcie poglądu, iż między art. 2 a art. 384 k.c. istnieje stosunek wyłączenia³. Pogląd taki podziela ostatnio B. Zdziennicki, którego zdaniem wydawane na podstawie art. 384 k.c. ogólne warunki i wzory umów mogą: 1) regulować sferę znajdującą się poza regulacją k.c. (dotyczy to większości przepisów omawianych o.w.u.m.); 2) konkretyzować przepisy k.c. (np. § 3 o.w.u.m., który precyzuje pojęcie „odpowiednich czynności konserwacyjnych” w rozognieniu art. 854 k.c.); 3) zmieniać względnie obowiązujące przepisy k.c. (jak np. wspomniany wyżej § 16 ust. 2 o.w.u.m.)⁴. W tym też kierunku zmierza praktyka normotwórcza nie kwestionowana zresztą przez komisje arbitrażowe. Należy więc oczekiwać, iż klauzule o.w.u.m. będą stosowane przed dyspozytywnymi przepisami k.c.

Po drugie, czy przepisy o.w.u.m. należy stosować przed ustaleniami samych stron dokonanyymi zarówno w czasie bezpośrednich rokowań, jak

² E. Łętowska, *Wzorce umowne. Ogólne warunki, wzory, regulaminy*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1975, s. 134.

³ Por. np. S. Rozmaryn, *Treść i zakres art. 2 k.c. a podstawy prawa obrotu gospodarczego*, PiP 8-9/69. Poglądy na temat wzajemnego stosunku art. 2 i art. 384 k.c. przytacza i komentuje E. Łętowska, *Wzorce umowne...*, s. 129 i nast.

⁴ B. Zdziennicki, *Zagadnienia prawne kontraktacji*, Warszawa 1968, s. 7.

i w formie akceptacji przez, jedną ze stron treści niekwalifikowanego, nienormatywnego wzorca umownego⁵. Art. 384 § 2 k.c. pozwala bowiem naczelnemu organowi administracji państwowej określać „w jakich granicach nie będą dopuszczalne postanowienia umowne odbiegające od ustalonych warunków lub wzorów umów”. Wątpliwości mogą rodzić się w związku z tym, iż z reguły przepisy dotyczące odpowiedzialności w stosunkach pomiędzy j.g.u. mają charakter bezwzględnie obowiązujący. Czy taki charakter mają więc na przykład normy wynikające z §§ 16 i 17 o.w.u.m., regulujących problematykę kar umownych? Wydaje się, że nie. Należy bowiem przyjąć, iż — w związku z obowiązującą zasadą względnego obowiązywania norm obligacyjnych — odstępstwo od dyspozytywnych przepisów na podstawie art. 384 § 2 k.c. powinno być stwierdzone wyraźnie⁶. Tak więc na przykład postanowienia o karach umownych będą miały wpływ na treść stosunku zobowiązaniowego, gdy strony umowy inaczej nie postanowią.

Po trzecie, czy dyspozytywne przepisy o.w.u.m. można stosować przed postanowieniami funkcjonujących w obrocie kwalifikowanych wzorców umownych jakimi są regulaminy w rozumieniu art. 385 k.c.⁷ Można bowiem bronić poglądu, iż skoro art. 384 k.c. nie daje podstaw do zmian norm dyspozytywnych, to tym bardziej przepisów (o.w.u.m.) nie powinno zmieniać się za pomocą wzorca, który nie ma charakteru normatywnego⁸. Dyspozycyjne normy mogą być więc zmieniane, gdy strony posługują się wzorcami niekwalifikowanymi, a ich „większa moc” w omawianym znaczeniu w porównaniu z wzorcami kwalifikowanymi (regula-

Wzorcem takim, moim zdaniem, jest np. regulamin składowania w polskich morskich portach handlowych wprowadzony zarządzeniem Nr 1 Dyrektora Naczelnego Zjednoczenia Portów Morskich z 10 I 1968 r. (nie opublikowane). W tym miejscu należy również zwrócić uwagę, że wpływ na treść stosunku zobowiązaniowego mogą wywierać również tzw. porozumienia gospodarcze zawierane najczęściej przez jedinstki nadrzędne stron. Porozumienia te mogą wywierać wpływ na treść stosunku zobowiązaniowego tylko „drogą wyraźnej ich inkorporacji do umów”.

Tak S. Włodyka, *Porozumieniu gospodarcze*, Warszawa 1978, s. 143.

⁶ Por. przykładowo § 4 ogólnych warunków umów składu towarów w chłodniach skladowych między j.g.u.: „Jednostki gospodarki uspołecznionej mogą w umowach składu ustalić wzajemne prawa i obowiązki odmiennie, niż to zostało przewidziane w ogólnych warunkach, chyba że z przepisów ustawy albo treści tych warunków wynika, iż określone w nich prawa i obowiązki są wiążące dla stron, co dotyczy w szczególności wynagrodzenia za usługi chłodni, terminów zapłaty oraz postanowień ograniczających lub wyłączających odpowiedzialność”. Przepisy te są załącznikiem do zarządzenia Min. Przem. Spożywczego i Skupu z 22 XI 1972. (MP nr 54, poz. 292).

⁷ Taki charakter ma np. regulamin składowania towarów handlu zagranicznego przez Przedsiębiorstwa Spedycji Międzynarodowej C. Hartwig wprowadzony zarządzeniem nr 24 Min. Handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej z 4 IV 1969 r. (Dz.U. MHziGM nr 4, poz. 15).

⁸ Do takiego wniosku skłaniają poglądy E. Łętowskiej (*Wzorce umowne ...*), która jednak w swej pracy nie rozstrzyga tej kwestii.

minami) wypływa z faktu, że treść wymaga akceptacji przez objęcie konsensem stron. Można również przyjąć, że postanowienia regulaminu wyprzedzają dyspozytywne normy o.w.u.m. Biorąc pod uwagę fakt, iż ustawodawca wyraźnie tej kwestii nie rozstrzygnął oraz względy praktyczne uważam, że stanowisko to zasługuje na aprobatę; postanowienia o.w.u.m. nie znajdują więc zastosowania w tych sytuacjach, które są uregulowane w aktualnie obowiązujących wzorcach umownych. Należy zatem liczyć się ze zmianami treści tych wzorców, uwzględniającymi postanowienia omawianych przepisów.

II. SKŁADOWANIE I PRZECHOWYWANIE TOWARÓW JAKO USŁUGI MAGAZYNOWE

Zgodnie z § 1 ust. 2 o.w.u.m., „do podstawowych usług magazynowych należy składowanie i przechowywanie towarów”. Usługi te odpowiadają treści dwóch kodeksowych umów nazwanych: umowy składu (tytuł XXX k.c.) oraz umowy przechowania (tytuł XXVIII k.c.). Przepisy o.w.u.m. zawierają klauzule w większości wypadków Wspólne dla treści stosunków zobowiązaniowych powstałych zarówno na skutek umowy przechowania, jak i składu. Wyjątek stanowi § 3, który dotyczy czynności wykonywanych „w ramach umowy składu”.

Przepisy o.w.u.m. służą więc do określenia treści stosunku zobowiązaniowego, którego źródłem jest bądź umowa składu, bądź przechowania. Aby je należycie stosować należy jednak uprzednio dokonać kwalifikacji konkretnej czynności prawnej, a więc rozstrzygnąć, która z tych umów została zawarta. Aby rozstrzygnąć tę kwestię należy ustalić: jaką rolę przy kwalifikacji danej czynności prawnej pełnią — wskazane w przepisach tytułu XXX k.c. i o.w.u.m. — elementy treści umowy i stosunku zobowiązaniowego składu oraz cechy podmiotu świadczącego usługi składowe.

Odpłatność. Przedsiębiorstwo zawierające umowę składu zobowiązuje się do przechowania towarów za wynagrodzeniem (art. 853 k.c.). Wyszczególnienie tego elementu w zawartej umowie nie wystarczy jednak dla wyeliminowania możliwości zakwalifikowania jej jako umowy przechowania, ponieważ umowa przechowania może mieć również charakter odpłatny (art. 836 k.c.). Odpłatność jest zresztą regułą w stosunkach pomiędzy j.g.u.

Przedmiot umowy. Zgodnie z art. 853 k.c. przedmiotem umowy składu jest towar, podczas gdy przedmiotem umowy przechowania może być każda rzecz ruchoma (art. 835 k.c.). Towarami nazywamy „produkty pracy przeznaczone do sprzedaży, mogące dzięki swoim właściwościom zaspokoić w sposób bezpośredni lub pośredni potrzeby ludzkie, a tym samym mające wartość użytkową”⁹. To ustawowe ogranicze-

⁹ Z. Zakrzewski, *Ekonomika handlu wewnętrznego*, Warszawa 1972, s. 186.

me przedmiotu umowy składu do rzeczy ruchomych będących towarami nie ma jednak znaczenia przy kwalifikacji umów zawieranych na podstawie o.w.u.m. z uwagi na przepis § 1 ust. 2 zdanie 2, zgodnie z którym „przez towary rozumie się również inne rzeczy ruchome”.

Naturalia negotii. Wskazanie tego typu elementów stosunku zobowiązaniowego w treści czynności prawnej może być pomocne przy kwalifikacji, nie jest natomiast decydujące, a w każdym razie może być zawodne. Taką rolę pełnić może na przykład zamieszczenie już w umowie klauzuli o obowiązku konserwacji przedmiotu tej umowy. Umowa tej treści może być jednak umową o przechowanie towaru w rozumieniu art. 835 k.c. oraz (dodatkowo) o jego konserwację¹⁰. Można również przytoczyć przykład obowiązku umożliwienia składającemu doglądania składowanych towarów (art. 855 k.c., § 3 ust. 3 o.w.u.m.). Obowiązek ten jest niewątpliwie charakterystyczny dla umowy składu. Niemniej zarówno orzecznictwo, jak i doktryna kwalifikują jako umowę przechowania na przykład umowę o parkingowanie samochodu, z której obowiązek umożliwienia przechowującemu stałego dostępu do samochodu niewątpliwie wynika.

Właściwość podmiotu. Z art. 853 k.c. wynika, że jedną ze stron umowy składu musi być przedsiębiorstwo składowe. Stwierdzenie, że umowę składu może zawrzeć tylko przedsiębiorstwo składowe nie ma jednak praktycznego znaczenia przy rozstrzyganiu omawianych problemów kwalifikacyjnych. Pomocne przy kwalifikacji byłoby natomiast dopuszczenie zależności odwrotnej, to znaczy przyjęcie, iż z art. 853 k.c. można wyinterpretować normę zakazującą przedsiębiorstwu składowemu, w ramach wykonywania swych statutowych działań, zawierania umowy przechowania. Wydaje się bowiem, iż można bronić tezy, że postanowienie art. 853 § 1 k.c. (podobnie jak np. postanowienie art. 613 § 1 k.c., które zdaniem S. Grzybowskiego „zacieśnia zakres rzeczy mogących być przedmiotem dostawy, wyłączając z niego produkty rolne, ogrodnicze i hodowlane, które są przedmiotem kontraktacji”¹¹) zacieśnia krąg podmiotów mogących zawrzeć umowę przechowania. Przyjęcie takiej tezy może być pomocne przy kwalifikacji konkretnej czynności prawnej jako umowy składu przy założeniu, że już uprzednio wiemy co to znaczy „przedsiębiorstwo składowe”, a wskazywanie desygnatów tej nazwy nie zawsze jest proste.

¹⁰ Taką sytuację przewidują również przepisy. Por. np § 3 ust. 2 w zw. z § 3 ust. 1 zarządzenia nr 37 Przewodniczącego Państwowej Rady Gospodarki Materiałowej z 21 VIII 1973 r. przedsiębiorstwo składowe niezależnie od przechowywania towarów „może świadczyć również usługi w zakresie konserwacji”. (Zarządzenie to zmieniło zarządzenie Prezesa Urzędu Rezerw Państwowych z 19 II 1968 r. w sprawie utworzenia przedsiębiorstwa Państwowe Magazyny Usługowe. Oba zarządzenia nie zostały opublikowane.

¹¹ Tak S. Grzybowski, *Umowa kontraktacji w systemie kodeksu cywilnego*, RPEiS 1967, nr 1, s. 37.

Przy analizie interesujących nas przepisów należy jednak zwrócić uwagę na sytuacje, gdy dana jednostka będzie upoważniona zarówno do prowadzenia składowania, jak i przechowywania towarów. Podmiot taki będzie więc mógł być przedsiębiorstwem składowym w rozumieniu art. 853 k.c. oraz przechowawcą w znaczeniu art. 835 k.c.¹² W takiej sytuacji możliwość kwalifikowania konkretnej czynności prawnej jako umowy przechowania oczywiście istnieje. Prowadzenie działalności składowej nie musi być przecież wyłączną dziedziną działania danej jednostki. W Polsce zresztą przedsiębiorstwa zajmują się składowaniem najczęściej obok innych usług (np. obok usług przewozowych, spedycyjnych, przeładunkowych). Należy jednak krytycznie odnieść się do praktyk zawierania umów o przechowanie towarów przez jednostki mające zarówno status przechowawcy, jak i przedsiębiorstwa składowego, które przy bliższej analizie okazują się umowami nienazwanymi zawierającymi elementy umowy składu i umowy przechowania. Chodzi o takie umowy, na mocy których wspomniane jednostki, jeżeli chodzi o obowiązki, mają pozycję przechowawcy, natomiast w zakresie uprawnień pozycję przedsiębiorstwa składowego. Kwalifikację takiej umowy należy przeprowadzić starannie w szczególności, gdy nie przewiduje ona — lub wyraźnie wyłącza — obowiązek konserwacji przechowywanych towarów. Może bowiem zaistnieć sytuacja, że postanowienia takiej umowy — biorąc pod uwagę całokształt wyznaczonej przez nią sytuacji prawnej — naruszają interesy składającego „jakiś ustawodawca — w ramach umowy nazwanej — uznał za tak ważne, iż chroni je przepisami bezwzględnie obowiązującymi”¹³.

III. ZAWARCIE UMOWY

Obowiązek zawarcia umowy. Przyjmując, że konstytutywnymi elementami pojęcia swobody umów jest kompetencja i zarazem wolność kreowania i kształtowania stosunków prawnych¹⁴, o obowiązku zawarcia umowy można mówić jako o nałożonym na dany podmiot nakazie czynienia użytku z Kompetencji, jaka mu przysługuje w zakresie powoływania umownych stosunków zobowiązaniowych. „Usługodawca jest obowiązany świadczyć usługi magazynowe” zgodnie z § 2 ust. 1 o.w.u.m.; przepis ten zawiera deklarację obowiązującej zasady, iż w stosunkach między j.g.u. obowiązek zawierania umów wynika zarówno z racji monopolistycznego z reguły stanowiska poszczególnych jednostek gospodarczych, jak i ze względu na wyznaczone tym jednostkom funkcje

¹² Por. np. § 3 ust. 1 cytowanego w przypisie 10 zarządzenia nr 37 Przewodniczącego PRGM.

¹³ Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1977, s. 246.

¹⁴ *Ibidem*, s. 103.

społeczno-gospodarcze¹⁵. Bez względu na to, czy przyjmujemy, że przepis ten stanowi samodzielną podstawę materialnoprawną do żądania zawarcia umowy, czy też powinien być powoływany wspólnie z art. 4 ustawy o PAG¹⁶, organ rozstrzygający konkretny *spór* powinien brać pod uwagę dyrektywy sformułowane przez J. Trojanka. Można więc mówić, iż przedsiębiorstwo magazynowe obowiązane jest do przyjęcia oferty, gdy zostaną spełnione następujące warunki:

Po pierwsze, jeżeli świadczenie wynikające z zawartej umowy mieści się w granicach statutowej działalności tego przedsiębiorstwa (w grę mogą wchodzić ograniczenia przedmiotowe, podmiotowe, terytorialne itp.).

Po drugie, gdy wykonanie świadczenia jest obiektywnie możliwe. Wyraża się to przede wszystkim w dysponowaniu przez przedsiębiorstwo świadczące usługi magazynowe wolną powierzchnią. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, iż zgodnie z przytaczanym § 2 ust. 1 usługodawca obowiązany jest świadczyć usługi magazynowe „jeżeli jest powołany do świadczenia tego rodzaju usług bądź [podkr. J.N.] dysponuje wolną powierzchnią magazynową”. Redakcja tego przepisu sugeruje jakoby każda j.g.u. dysponująca wolną powierzchnią magazynową jest obowiązana do zawierania umowy, nawet gdy nie jest powołana do świadczenia tego rodzaju usług. Odnosi się to zapewne do sytuacji przewidzianych w Zarządzeniu Przewodniczącego Państwowej Rady Gospodarki Materiałowej z dnia 4 sierpnia 1973 r. w sprawie zasad wykorzystywania okresowo wolnych powierzchni magazynowych (MP nr 36, poz. 216).

Po trzecie, jeżeli jest prawnie dopuszczalne np. przechowywania niektórych towarów mogą zabraniać przepisy bhp).

Po czwarte, gdy przyjęcie oferty nie naruszy zobowiązań zaciągniętych wobec innych jednostek. Charakterystyczny w związku z tym jest przepis § 8 ust. 3 o.w.u.m.: „jeżeli usługobiorca nie przekaze do magazynu w okresie jednego miesiąca od ustalonej daty pierwszej dostawy całej uzgodnionej ilości towarów lub nie wywiąże się z obowiązków określonych w ust. 2 usługodawca może odpowiednio ograniczyć zarezerwowaną powierzchnię magazynową”.

Tymi wskazówkami powinna kierować się komisja arbitrażowa kształtując konkretny stosunek zobowiązaniowy¹⁷. Odmowa przyjęcia oferty

¹⁵ J. Trojanek, *Obowiązek współdziałania jednostek gospodarki społecznej przy zawieraniu i wykonywaniu umów*, Warszawa 1971 s. 113 i nast.

¹⁶ Tak w odniesieniu do analogicznego przepisu § 2 regulaminu zarobkowego przewozu i spedycji w ciężarowym transporcie samochodowym (Dz.U. nr 31 z 1960 r., poz. 174). Z. Klafkowski, A. Rosienkiewicz, *Państwowy arbitraż gospodarczy. Komentarz*, Warszawa 1978, s. 41.

¹⁷ Niezależnie od tego, że jednostka będzie zobowiązana do przyjęcia towaru (czy to na podstawie porozumienia stron czy też na skutek orzeczenia arbitrażowe-

przez przedsiębiorstwo magazynowe może w konkretnej sytuacji powodować, że potencjalny składający zainteresowany będzie roszczeniem odszkodowawczym stanowiącym tak zwany słabszy skutek w porównaniu z roszczeniem o zawarcie umowy. W doktrynie zdaje się przeważać pogląd, iż nieuzasadnione odrzucenie oferty stanowi istotne naruszenie obowiązującej w stosunkach obrotu uspołecznionej zasady współpracy i wzajemnej pomocy. Skutkuje to odpowiedzialność odszkodowawczą w granicach ujemnego interesu umowy. Jest to odpowiedzialność za culpa in contrahendo¹⁸. W takim też zakresie służyłoby składającemu roszczenie odszkodowawcze, gdyby przyjąć za podstawę art. 477 § 2 k.c. Przepis ten pozwala powołać się na zwłokę dłużnika, gdy świadczenie straciło dla wierzyciela znaczenie¹⁹.

Realna konstrukcja umowy. Zgodnie z art. 353 § 1 k.c. (835) zawierające umowę składu (przechowania) przedsiębiorstwo zobowiązuje się do przechowania towarów przyjętych na skład (oddanych na przechowanie). Realny charakter umowy o usługi magazynowe zostaje również potwierdzony w § 7 ust. 5 o.w.u.m., zgodnie z którym „umowa przechowania lub składu zostaje zawarta z chwilą przyjęcia towarów do magazynów usługodawcy”. Moim zdaniem, konstrukcja ta nie znajduje aktualnie gospodarczego uzasadnienia. Nie sposób w tym miejscu przedstawić wnikliwej krytyki tej konstrukcji. W każdym razie z jednej strony, propozycje odnośnie do kwalifikowania powiązań stron przed wydaniem towaru nie zawsze znajdują normatywne uzasadnienie²⁰ lub też nie sprzyjają pewności obrotu²¹. Z drugiej strony nato-

go) może ona odmówić wykonania usługi, gdy: 1) właściwości towarów przekazanych przez usługobiorcę zagrażają życiu lub zdrowiu ludzkiemu albo innym towarom znajdującym się w magazynach usługodawcy (§ 2 ust. 2 pkt 1); 2) przekazano inne towary, niż zostało to wstępnie uzgodnione, bądź ilość towaru była większa niż uzgodniono (§ 2 ust. 2 pkt 2)”, 3) towary zostały dostarczone w opakowaniach uszkodzonym lub niewłaściwie oznakowych (§ 4 ust. 4); 4) gdy usługobiorca odmówi sporządzenia protokołu szkodowego na wezwanie usługodawcy w sytuacji, gdy towary zostały przesłane do magazynu transportem własnym (§ 12 ust. 3).

¹⁸ J. Trojanek, *Obowiązek ...*, s. 122 - 123. Pogląd taki na gruncie k.z. szeroko uzasadnił J. Górski, w: *Przygotowanie umowy w świetle kodeksu zobowiązań*, Poznań 1938.

¹⁹ Konstrukcja taka zwalnia kontrahenta od wykazywania winy j.g.u. Bliżej patrz Z. Radwański, *Obowiązek zawierania umów między jednostkami gospodarki uspołecznionej a indywidualnymi konsumentami*, RPEiS 1974, nr 1, s. 221, por. również J. Gospodarek, *Zawarcie umowy przewozu osób*, Warszawa 1979, s. 68 i nast.

²⁰ W praktyce gospodarczej moment zawarcia umowy wiąże się często z inną sytuacją niż określona w art. 853 k.c. (wydanie towaru). Na umowną zmianę charakteru umowy przechowania pozwala natomiast np. ustawodawca rosyjskiej FSRR. Zgodnie bowiem z art. 422 ust. 2 k.c. tej republiki „w umowie przechowania między organizacjami socjalistycznymi może być przewidziany także obowiązek przechowawcy przyjęcia na przechowywanie [podkr. J.N.] mienia, które

miast, interesy — które rzekomo zabezpiecza tylko konstrukcja realna — chroni również konsensualny kontrakt składu (przechowania). Pewne uzasadnienie konstrukcja realna znajduje w umowach, których wykonanie leży z reguły w interesie jednej strony, jak na przykład umowa o nieodpłatne przechowanie. Pełni ona wówczas podobną rolę jak wymóg formy szczególnej przy zawieraniu umowy i — podobnie jak na przykład spełnienie przyrzeczonego świadczenia przy darowiźnie (art. 890 § 1) — w pewnym sensie formę tę zastępuje. Argumenty dotyczące nieodpłatnych czynności prawnych nie mogą być jednak przydatne przy weryfikacji tezy o celowości utrzymania realnej konstrukcji umowy o takim znaczeniu gospodarczym, jaką jest omawiana umowa o świadczenie usług magazynowych. Nie straciła zatem aktualności wypowiedź: „po cóż tworzyć tak sztuczne konstrukcje, jeśli osiągnąć można w drodze prostszej, a to przez przyjęcie konstrukcji konsensualnej [podkr. J.N.], wyniki lepsze, pozostające w zgodzie z duchem czasuzasadaimiprawa”²².

IV. OBOWIĄZKI PRZEDSIĘBIORSTWA ŚWIADCZĄCEGO USŁUGI MAGAZYNOWE

Obowiązek pieczy. Jednym z podstawowych obowiązków przechowawcy (przedsiębiorstwa składowego) jest obowiązek pieczy nad rzeczą polegający — najogólniej rzecz ujmując — na czuwaniu, by stan

będzie mu oddane przez drugą stronę”. W praktyce ma to miejsce, gdy między składającym i przedsiębiorstwem występują powiązania stale. Bor. np. L. I. Broślawskij, *Sowietskoje graždanskoje prawo*, Moskwa 1974, s. 286.

²¹ Np. dopuszczenie możliwości zastąpienia zawarcia przyrzeczonego kontraktu realnego przez orzeczenie sądu czy komisji arbitrażowej jest w istocie faktycznym obejściem realnej konstrukcji danej umowy. Składający osiągnie bowiem ten sam cel, a tylko droga do tego celu będzie bardziej skomplikowana. Charakterystyczne dla dzisiejszej doktryny niemieckiej jest stwierdzenie K. Larenza, iż traktowanie przyrzeczenia przechowania jako umowy przedwstępnej jest sztuczne („gekünstelte”) i niepotrzebne („überflüssig”). *Lehrbuch des Schuldrechts*, Monachium — Berlin 1960, t. II, s. 229 w związku ze s. 155. To że dopuszczenie możliwości kwalifikowania powiązań stron przed kontraktem realnym jako umowy przedwstępnej byłoby zaprzeczeniem tej konstrukcji, gdyż materialnoprawna podstawa żądania wydania towaru wyływałaby z konsensu, dostrzegł już W. Wommlesdorf-Friedrichsen w: *Vorverträge und Realkontrakte*, Born-Lipsk 1909, s. 98. Natomiast komplikacje, do jakich może doprowadzić kwalifikowanie powiązań stron przed wydaniem towaru jako umów *sui generis*, najłatwiej prześledzić na przykładzie umów w transporcie towarowym. Por. L. Ogiegło, *Kształt umowy i stosunku zobowiązaniowego przewozu przy przewozie przesyłek w kontenerach*. Problemy Prawa Przewozowego 1979, nr 1, s. 109 i nast.

²² I. Blei, *Umowa przedwstępna*, Lwów 1938, s. 76. Por. również uwagi M. Sośniaka, w: *Z zagadnień systematyki części szczególowej prawa obligacyjnego*, w: *Studia z prawa zobowiązań. Księga pamiątkowa ku czci Prof. A. Ohanowicza*, Warszawa—Poznań 1979, s. 261 - 265.

jej w czasie obowiązywania umowy nie uległ pogorszeniu. Piecza jest więc zespołem czynności mających zapobiec utracie, ubytkowi lub uszkodzeniu towaru. W ramach tego obowiązku przedsiębiorstwo zobowiązane jest do dokonywania działań (zaniechań) zmierzających do utrzymania towaru w takim stanie, w jakim znajdował się w chwili przyjęcia do magazynu. O niewykonaniu obowiązku pieczy można więc mówić już, gdy towar jest narażony na utratę, ubytek czy uszkodzenie, a nie dopiero wówczas, gdy utrata ta (ubytek, uszkodzenie) rzeczywiście nastąpi²³.

Obowiązek konserwacji. Obok obowiązku pieczy przedsiębiorstwo świadczące usługi magazynowe obowiązane jest również do dokonywania odpowiednich czynności konserwacyjnych (art. 854 § i k.c.). Analiza norm technicznych określających sposób przechowywania towarów i ich konserwacji, a także specjalistycznej literatury²⁴ wykazuje, że konserwowanie ma na celu po pierwsze, utrzymanie towaru w stanie nie pogorszonym w czasie od przyjęcia do magazynu aż do wydania składającemu oraz po drugie, opóźnianie naturalnego procesu niszczenia towaru, a więc przedłużenie jego żywotności.

Moim zdaniem, przedsiębiorstwo świadczące usługi magazynowe obowiązane jest tylko do dokonywania czynności zmierzających do zachowania towarów w stanie nie pogorszonym²⁵. Podejmowane w czasie trwania umowy czynności można więc zestawić w trzy grupy: 1) czynności odpowiadające obowiązkowi przechowawcy, a więc czynności wyczerpujące obowiązek pieczy z wyjątkiem konserwacji²⁶; 2) odpowiadające obowiązkowi przedsiębiorstwa składowego, a więc czynności składające się na obowiązek pieczy z uwzględnieniem czynności konserwacyjnych zmierzających do zachowania towarów w stanie nie pogorszonym. Zgodnie z § 3 ust. 1 o.w.u.m. „czynności konserwacyjne, dokonywane przez usługodawcę w ramach umowy składu, polegają — zależnie od specyfiki towarów — na okresowym wietrzeniu, przekładaniu, smarowaniu, usuwaniu rdzy”; 3) czynności wykraczające poza obowiązek

²³ Bliżej w tej kwestii patrz J. Napierała, *Obowiązek pieczy nad rzeczą w umowie składu*, RPEiS 1976, nr 3, s. 47.

²⁴ Por. np. T. Raabe, R. Rejs, *Magazynowanie surowców i materiałów*, Warszawa 1973.

²⁵ Przemawia za tym literalna i celowościowa wykładnia art. 854 k.c. przy uwzględnieniu art. 855 k.c. Przepis ten zobowiązuje przedsiębiorstwo do umożliwienia składającemu dokonywania — między innymi — czynności mających na celu zachowanie towarów w dobrym stanie. W literaturze słusznie zwraca się uwagę, że chodzi tu o inne czynności niż te, do których zobowiązane jest przedsiębiorstwo składowe. Por. np. A. Tempel, *Prawo o domach składowych*, Przegląd Prawa Handlowego 1925, nr 5, 6, s. 325.

²⁶ Z pewnością nie postawi nikt zarzutu np. instytucji prowadzącej parking samochodowy czy przechowalnię garderoby, że nie przeprowadzała ona czynności konserwacyjnych, choćby chodziło tylko o konserwację zmierzającą do zachowania towaru w stanie nie pogorszonym.

pieczy, które powinien wykonać sam składający (a przedsiębiorstwo składowe obowiązane jest mu to udostępnić — art. 855 k.c., § 3 ust. 3 o.w.u.m.) bądź przedsiębiorstwo składowe, ale na podstawie odrębnego zlecenia. Będą to czynności wymagające „indywidualnego doglądania, pielęgnowania towarów, które wymagają bardzo często specjalnych, fachowych wiadomości o właściwościach towarów, jakie już poza obowiązkiem starannego przedsiębiorstwa składowego wykraczają”²⁷. Odpowiada to czynnościom konserwacyjnym, które opóźniają naturalny proces niszczenia towaru.

Obowiązek zwrotu składowanego towaru. W praktyce wydanie towaru następuje zasadniczo do rąk składającego. Towar może odebrać również inna osoba legitymująca się zleceniem wydania, będąca najczęściej kontrahentem składającego (wierzycielem z tytułu innej umowy), Zlecenie to oparte jest na konstrukcji prawnej przekazu²⁸. Składający (przekazujący) upoważnia bowiem przedsiębiorstwo składowe (przekazanego) do wydania określonej partii towaru, a swojego kontrahenta (odbiorcę przekazu), do przyjęcia tego świadczenia. Na gruncie aktualnego ustawodawstwa należy przyjąć, że jest to jednostronne oświadczenie woli składającego, mające charakter czynności prawnej nienazwanej²⁹. De lege lata przekazanie świadczenia nie nakłada żadnych obowiązków zarówno na przekazanego, jak i na odbiorcę przekazu. Obowiązek taki w odniesieniu do pewnych sytuacji wynikał np. z art. 619 k.z. Zgodnie bowiem z powołanym przepisem, o ile przekazany był dłużnikiem przekazującego co do przekazanego świadczenia, był on zobowiązany w stosunku do przekazującego do zadośćuczynienia przekazowi. Wydaje się, iż o obowiązku wydania towaru przez przedsiębiorstwo składowe można obecnie mówić na gruncie o.w.u.m. Szybszej rotacji sprzyjać może przy tym forma dowodu składowego, który może być wystawiany (na żądanie składającego) „na partię towarów przekazanych do przechowania lub składowania albo na poszczególne jej części i partie stanowiące odrębne jednostki ładunkowe (opakowania, beły, worki)” — § 9 ust. 3 o.w.u.m. Wydanie towaru następuje bowiem za zwrotem dowodu składowego (§ 9 ust. 5 o.w.u.m.).

Obowiązek wydania dowodu składowego. Wspomniany wyżej dowód składowy powinien wymieniać rodzaj, ilość, ozna-

²⁷ Tak S. Szer, w: *O obowiązku konserwacji towarów zdeponowanych w domach składowych*, Palestra 1928, nr III, s. 102. O czynnościach konserwacyjnych „wykraczających poza obowiązki usługodawcy” mówi § 3 ust. 3 ad. 2 o.w.u.m.

²⁸ Tak np. J. Kunert odnośnie do tzw. delivery order. Patrz: *Technika handlu morskiego*, Warszawa 1970, s. 599. Podobnie A. Ohanowicz, J. Górski, którzy do form przekazu zaliczają tzw. asygnatę magazynową upoważniającą do wydania względnie do odbioru określonych towarów; *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970, s. 530.

²⁹ Tak S. Grzybowski: *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, *Prawo zobowiązań — część szczegółowa*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1976, s. 743.

czenie oraz sposób opakowania i inne postanowienia umowy (art. 853 § 2 k.c.). Dowód ten stanowi dokument dowodowy — kwit stwierdzający przyjęcie na skład określanych w nim towarów³⁰.

Obowiązek udostępnienia składającemu pomieszczeń magazynowych. Obowiązek ten wynika wyraźnie z art. 855 k.c. (§ 3 ust. 3 o.w.u.m.). Skorzystanie z tego uprawnienia umożliwia składającemu przede wszystkim sprawowanie kontroli nad stanem składowanego towaru oraz kontroli działań podejmowanych przez przedsiębiorstwo w wykonaniu obowiązku pieczy. Udostępnienie składającemu pomieszczeń składowych umożliwia moi również dokonywania szeregu działań, których przedsiębiorstwo nie chce lub nie może się podjąć. W myśl bowiem § 3 ust. 3 zd. 2 o.w.u.m. „w razie, gdy pozwalają na to warunki magazynowe usługodawcy, usługobiorca może zastrzec w umowie dzielenie, łączenie, pakowanie, pobieranie próbek towarów oraz dokonywanie czynności konserwacyjnych wykraczających poza obowiązki usługodawcy”.

Inne obowiązki zmierzające do ochrony interesów składającego. 1) Usługodawca powinien przede wszystkim w każdym czasie niezwłocznie zawiadomić usługobiorcę o istotnych wydarzeniach dotyczących stanu przyjętych na skład towarów (§ 3 ust. 2); w literaturze słusznie jednak podkreśla się, że przechowawca powinien również informować składającego o wydarzeniach mających znaczenie dla ochrony praw składającego do rzeczy, a więc na przykład o roszczeniach wysuwanych do rzeczy przez osoby trzecie³¹. 2) Jeżeli umowa inaczej nie stanowi „towary przechowywane lub składowane u usługodawcy traktowane są jako obce w magazynie własnym i podlegają ubezpieczeniu przez usługodawcę od ognia i innych niebezpieczeństw w imieniu i na koszt usługobiorcy (§ 4 ust. 7 o.w.u.m.). 3) Usługodawca zobowiązany jest również do zabezpieczenia roszczeń składającego w stosunku do innych podmiotów, a w szczególności w stosunku do przewoźników i spedytorów, z których usług składający korzysta dostarczając towar do magazynów przedsiębiorstwa. Przede wszystkim więc jest obowiązany spowodować sporządzenie protokołu przez przewoźnika, który wraz z innymi dowodami niezwłocznie przesyła usługobiorcy (§ 12 ust. 1)³².

³⁰ W. Górski: *System prawa cywilnego ...*, t. III, cz. 2, s. 623. S. Buczkowski, Z. K. Nowakowski; *Prawo obrotu uspołecznionego*, Warszawa 1971, s. 249. Zupełnie inny charakter ma natomiast dowód składowy wystawiony przez tzw. domy składowe. Bliżej na ten temat patrz J. Napierała, *W sprawie regulacji prawnej dowodów składowych zbywalnych przez indos*, FUG 1978, nr 11, s. 325 i nast.

³¹ *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 1972, t. II, s. 1672.

³² Przy interpretacji tego przepisu pomocna może być teza orzeczenia GKA z 10 VII 1979 r. dotycząca stosunku między dostawcą i odbiorcą: „Odbiorca nie ma obowiązku zwywania przewoźnika do protokolarnego stwierdzenia szkody pod rygorem utraty roszczeń odszkodowawczych w stosunku do dostawcy tylko wów-

V, SKUTKI NIETYKONANIA LUB NIENALEŻYTEGO WYKONANIA
ZOBOWIĄZANIA

Zakres odpowiedzialności przedsiębiorstwa. Akty regulujące treść stosunku zobowiązaniowego składu, w części określającej zakres obowiązku odszkodowawczego, wyszczególniają „ograniczenia odpowiedzialności”, które często należą do zupełnie różnych kategorycznie zjawisk. Mogą one dotyczyć: 1) zakresu odpowiedzialności, jako przesłanki powstania obowiązku odszkodowawczego, 2) zakresu samego obowiązku odszkodowawczego (a ściślej — określenia wysokości długu będącego elementem stosunku odszkodowawczego), 3) sposobu wykazania związku przyczynowego objętego domniemaniem art. 471 k.c., 4) określenia szkody. Do problemów tych miałem okazję ustosunkować się wcześniej³³, dlatego też w tym miejscu chciałbym jedynie zwrócić uwagę na charakter „ograniczenia odpowiedzialności”, o którym mowa w § 13 o.w.u.m. Przepis ten stanowi, że usługodawca nie ponosi odpowiedzialności za szkody wynikłe podczas przechowania lub składowania jeżeli: stwierdzenie stanu towarów nie jest możliwe bez konieczności otwierania fabrycznych (firmowych) opakowań, bądź stwierdzenie stanu towarów wymagało czynności, do których usługodawca nie był zobowiązany. Ograniczenie zakresu długu przedsiębiorstwa przez zmniejszenie liczby obowiązków dług ten określających ma oczywiście wpływ na zakres odpowiedzialności. Jeżeli bowiem dłużnik nie wykonuje czynności, do których nie jest zobowiązany, to, pomimo istnienia związku przyczynowego między jego zaniechaniem a powstałą szkodą, nie można mówić o obowiązku odszkodowawczym, a to właśnie z powodu braku przesłanki, jaką jest niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania. Istota tego typu „ograniczeń odpowiedzialności” jest więc w rzeczywistości dopuszczalną w ramach umowy składu, modyfikacją treści długu zasadniczego stosunku zobowiązaniowego.

Kary umowne. Określone w przepisach o.w.u.m. stawki kar umownych związane są ze zwłoką w przyjęciu i odbiorze towaru oraz z odstąpieniem od umowy bez powiadomienia. W innych wypadkach kara umowna powinna więc być wyraźnie w umowie zastrzeżona. Przy zastrzeganiu kary umownej na wypadek utraty, ubytku lub uszkodzenia należy pamiętać o ograniczeniu swobody w zakresie ustalania jej wysokości. Zwrócił na to uwagę J. Szwaja³⁴, analizując art. 856 § 1 k.c.

czas, gdy z okoliczności stwierdzonych przy odbiorze w sposób nie budzący wątpliwości wynika, że roszczenie do przewoźnika byłoby bezzasadne”. PUG 1978, nr 5, 1978, poz 1430).

³³ J. Napierała, *Zakres odpowiedzialności przedsiębiorstwa składowego za utratę, ubytek lub uszkodzenie towaru*, RPEiS 1978, nr 3, s. 51 i nast.

³⁴ J. Szwaja, *Kara umowna według kodeksu cywilnego*, Warszawa 1967, s. 51 - 53.

Przepis ten ogranicza wysokość odszkodowania przedsiębiorstwa składowego do zwykłej wartości towaru. Autor ten przyjmuje, że art. 856 § 1 k.c. jest przepisem bezwzględnie obowiązującym, lecz tylko jeśli chodzi o określenie górnej granicy odszkodowania; nie wyłącza zatem możliwości zastrzeżenia kar umownych na wypadek utraty, ubytku czy uszkodzenia składowanego towaru. Jeżeli jednak tego rodzaju niewykonanie zobowiązania nastąpi z winy nieumyślnej, wysokość kary umownej będzie ograniczona. Zastrzeżenie kary umownej, zdaniem J. Szwaji, jest jednak celowe również w wypadkach, gdy odszkodowanie nie może przekroczyć zwykłej wartości towaru. Wierzyciel bowiem „znajdzie się w sytuacji lepszej niż normalnie, gdyż nie będzie musiał przedstawić dowodu wysokości szkody. Natomiast dłużnik będzie miał obowiązek udowodnienia zwykłej wartości utraconych lub uszkodzonych rzeczy”³⁵.

Odstąpienie od umowy. Jak zostało wyżej podkreślone, w ramach obowiązku pieczy przedsiębiorstwo zobowiązane jest do dokonywania czynności zmierzających do tego, by towar nie uległ pogorszeniu. O niewykonaniu tego obowiązku można więc mówić już wtedy, gdy towar jest narażony na utratę, ubytek lub uszkodzenie, a nie dopiero wówczas, gdy te niepożądane skutki nastąpią. Przepisy regulujące umowę składu nie wskazują jednak wyraźnej sankcji cywilnoprawnej na wypadek, gdy działania (zaniechania) przedsiębiorstwa składowego stwarzają wysokie prawdopodobieństwo, że stan towaru ulegnie pogorszeniu. W szczególności tytuł XXX k.c. nie zawiera odpowiednika art. 611 k.c., zgodnie z którym „jeżeli w toku wytwarzania przedmiotu dostawy okaże się, że dostawca wykonywa ten przedmiot w sposób wadliwy albo sprzeczny z umową, odbiorca może wezwać dostawcę do zmiany sposobu wykonania wyznaczając dostawcy w tym celu odpowiedni termin, a po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu od umowy odstąpić” (podobnie art. 636 k.c.). Cytowany przepis ma na celu „zapobieżenie w interesie gospodarki narodowej kontynuowania produkcji wadliwych towarów”³⁶. Brak podobnej sankcji wśród przepisów regulujących stosunek zobowiązaniowy składu prowokuje do poszukiwania możliwości odstąpienia przez składającego od umowy na podstawie przepisów ogólnych. Zapobieżenie kontynuowaniu przechowywania towarów w nieodpowiedni sposób jest bowiem z pewnością pożądane przez ustawodawcę. Uzasadniona jest zatem obrona tezy, iż wykazanie przez składającego, że przedsiębiorstwo nie wywiązuje się z obowiązku pieczy, może stanowić podstawę do odstąpienia od umowy składu na podstawie przepisów o zwłoce dłużnika w wykonaniu zobowiązań wzajemnych (art. 476 i 491 k.c.)³⁷.

³⁵ Ibidem, s. 53.

³⁶ J. Skąpski, *System...*, t. III, cz. 2, s. 187.

³⁷ Bliżej w tej kwestii patrz J. Napierała, *Obowiązek pieczy...*, s. 47.

Zbieg odpowiedzialności kontraktowej z deliktową. W doktrynie prawniczej zwrócono uwagę, że „na terenie deliktowym występuje większa możliwość kombinacji” w tym znaczeniu, że obok takich przesłanek odpowiedzialności jak szkoda i związek przyczynowy występują „ruchome” przesłanki winy, ryzyka i zasad współżycia społecznego³⁸. Na zasadzie ryzyka przedsiębiorstwo może odpowiadać na przykład, gdy zrealizuje się sytuacja określona w art. 435 k.c. Zasadniczo jednak, przy omawianym zbiegu roszczeń, podstawą odpowiedzialności deliktowej przedsiębiorstwa składowego będzie przede wszystkim art. 415 k.c. Podobnie zatem jak przy zbiegu odpowiedzialności w wypadku niewykonania umowy przewozu czy spedycji, na zasadzie winy odpowiadać będzie przedsiębiorstwo składowe na przykład w wypadku bezprawnego zawładnięcia i posługiwania się pojemnikami lub opakowaniami składającego, zatrzymania i zużycia towaru omyłkowo otrzymanego od przewoźnika, kradzieży składowanego towaru, czy wreszcie w wypadku użycia towaru na własne potrzeby³⁹.

CONDITIONS GENERALES DES CONTRATS DU SERVICE DU STOCKAGE SIGNES PAR LES UNITES DE L'ECONOMIE NATIONALISEE

Résumé

Cet article analyse le contenu des rapports d'obligation qui résultent des contrats du dépôt et du magasinage basés sur „Conditions générales des contrats du service du stockage signés par les unités de l'économie nationalisée”, annexe à l'arrêté du ministre de la gestion des matériaux du 22 avril 1981 (Moniteur Polonais n° 13, article 60).

Les remarques comprises dans ce document concernent: 1) la portée des prescriptions citées ci-dessus, 2) la qualification d'une activité juridique en tant que contrat du magasinage ou bien du dépôt, 3) les questions choisies liées à la passation du contrat du stockage, 4) les devoirs des entreprises qui rendent les services, 5) les conséquences de l'inexécution ou de l'exécution inconvenante des devoirs.

Les solutions présentées peuvent être prises en considération dans les analyses concernant de différents services rendus par les unités de l'économie nationalisée.

³⁸ M. Sośniak, *Deliktowe i kontraktowe roszczenia w prawie przewozowym*, Prace Prawnicze UŚI 1972, nr III, s. 88.

³⁹ Por. w kolejności orzeczn. GKA z 20 III 1968 r. (OSPİKA nr 11/68, poz. 252); orzeczn. GKA z 10 IX 1968 r. z aprobowaną w tym zakresie glosą J. Kostrzewy (OSPİKA nr 7-8/69, poz. 138); orzeczn. GKA z 23 VIII 1961 r. (PUG nr 4/62, poz. 225); orzeczn. GKA z 25 VI 1977 r. (OSPİKA nr 3/78, poz. 39); orzeczn. GKA z 26 IV 1978 r. (OSPİKA nr 1/79, poz. 13).